

АРЖЕВІТІН

Станіслав
Михайлович

s.arzhevitin@mail.ru

д.е.н., завідувач
кафедри, ДВНЗ
"КНЕУ імені
Вадима Гетьмана"

УДК 336.71

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ПОДОЛАННІ КРИЗОВИХ ЯВИЩ
В ЕКОНОМІЦІTHE ROLE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE IN OVERCOMING THE
ECONOMIC CRISIS

У статті проведено дослідження ролі НБУ в подоланні фінансово-економічної кризи. Дано оцінку стану економіки, її структурної розбалансованості та визначено проблеми і перспективи монетарного регулювання за таких умов.

В статье проведено исследование роли НБУ в преодолении финансово-экономического кризиса. Дана оценка состояния экономики, ее структурной разбалансированности, определены проблемы и перспективы монетарного регулирования в таких условиях.

The paper studied the role of the NBU in overcoming the financial crisis. The estimate of the economy, its structural imbalance and identified the problems and prospects of monetary regulation under such conditions.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, грошово-кредитна політика, інфляційне таргетування

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, денежно-кредитная политика, инфляционное таргетирование

Keywords: financial crisis, monetary policy, inflation targeting

ВСТУП

В умовах масштабних кризових явищ останніх років, що з фінансового сектору поширились на всі сфери економіки, важливість своєчасного та цілеспрямованого вжиття комплексу регулятивних заходів щодо активного впливу на умови економічної діяльності таким чином, щоб вийти із глибокої рецесії та створити монетарні передумови економічного зростання.

Таким чином, дієвість впливу держави на економіку визначається ефективністю застосування тих чи інших регулятивних заходів, здатних активно протидіяти кризовим тенденціям. Серед таких заходів монетарне регулювання слід вважати одним із найбільш важливих та дієвих інструментів впливу держави на перебіг економічних процесів.

МЕТА РОБОТИ

У зв'язку з цим, дослідження питань використання інструментів монетарного регулювання центрального банку в Україні набуває особливого значення, що зумовлює **актуальність** обраної теми та доцільність проведення досліджень. Важливе значення в подоланні кризових явищ в економіці має об'єктивна оцінка ситуації та правильне визначення інструментів, методів та цілей грошово-кредитної політики орієнтованих на подолання кризи.

Дослідженням сучасних особливостей діяльності центральних банків та практичних аспектів реалізації їхніх функцій, в тому числі і монетарного регулювання економіки, присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. Зокрема, розгляду даної проблематики приділяли увагу такі зарубіжні науковці

як Д. Блекуелл, Ч. Виплош, Р.Г. Габбард, Ю.С. Голікова, М.Ю. Головін, Ч. Гудхарт, О.І. Лаврушин, М.Ю. Матовніков, Ф.С. Мишкін, С.Р. Моїсєєв, Л.А. Московкіна, В. Сміт, Дж. Тобін, О.В. Улюкаєв, М. Фрідмен, Г.Г. Фетісов, Ф. Форд, В.М. Шенаєв, М.М. Ямпольський та ін. Серед вітчизняних науковців і практиків, які зробили вагомий внесок у дослідження природи та особливостей організації діяльності центрального банку і реалізації ним грошово-кредитної політики, слід відзначити таких як Б.П. Адамик, З.М. Васильченко, О.В. Васюренко, В.М. Геєць, О.В. Дзюблюк, О.М. Колодізєв, В.В. Козюк, В.В. Корнєєв, І.О. Лютий, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, О.І. Петрик, Д.В. Полозенко, Л.О. Примостка, М.Ф. Пуховкіна, К.Є. Раєвський, Л.М. Рябініна, М.І. Савлук, В.С. Стельмах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічну основу роботи складає сучасна економічна теорія, критичний синтез класичних теорій і новітніх поглядів на проблему монетарного регулювання економіки Національним банком. Для оцінки основних показників монетарної політики використо-вуються різноманітні **методи**, серед яких метод структурно-логічного аналізу, статистичний та порівняльний аналіз динаміки показників. **Емпіричною основою** дослідження є існуючі розробки українських та зарубіжних науковців.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні вже понад 25 років, так і не створені інституційні та економічні умови для ефективної

діяльності НБУ як самостійного органу монетарної влади. Проте, саме за останні два роки внаслідок об'єктивних обставин та суттєвих помилок НБУ в монетарному, валютному і банківському регулюванні відбулись безпрецедентні за всю історію існування гривні зростання інфляції, руйнація вартості національної валюти і української банківської системи.

Відсутня національна стратегія економічного розвитку, спрямована на забезпечення реструктуризації і модернізації економіки на основі якісно нового типу індустріалізації. Це суттєво ускладнює ефективне проведення монетарної політики. Проте з боку НБУ також відсутні ініціативи щодо розробки і обговорення з усіма гілками влади ефективної стратегії монетарної політики до 2020 р., в якій би був даний правдивий діагноз поточних проблем, окреслені пропозиції щодо відновлення економічного зростання та сформувані відповідні стратегічні напрями монетарного розвитку. В світовій історії є багато успішних прикладів, коли саме центральний банк ініціював розробку ефективної економічної і фінансової стратегії виходу країни з глибокої кризи. На жаль, цього і досі не відбулося в Україні. Внаслідок недалекогоглядних дій Правління НБУ та інших гілок влади Національний банк всупереч Конституції України та Закону про Національний банк з вересня 2015 року працює без Ради НБУ, без затверджених нею кошторису доходів і витрат НБУ, Основних засад грошово-кредитної політики на 2016 рік, без нагляду за системою внутрішнього контролю НБУ[1].

В економіці України накопичилися суттєві структурні дисбаланси, які були посилені невиваженою політикою НБУ, що призвело до загострення на валютному, міжбанківському та грошовому ринку в цілому. Через це країна опинилася в повній залежності від зовнішніх запозичень. З боку макроекономічного розвитку найбільші проблеми для здійснення головних функцій НБУ створюють:

- Переважаюче експортно-орієнтоване виробництво порівняно із виробництвом для внутрішнього ринку, що спричинює надмірну залежність країни від імпорту товарів і послуг, погіршення кон'юнктури валютного ринку, підвищення ризиків курсової і цінової нестабільності;

- Переважно сировинний характер експортованої з України продукції, у вартості якої вкрай мала частка доданої вартості, що істотно ускладнює балансування експорту та імпорту, а також - підтримання курсової стабільності гривні, посилює фінансовий тиск на гривню завдяки низькій зайнятості робочої сили у такому виробництві, обмежує можливості формування ресурсної бази банків;

- Постійне зростання в структурі ВВП частки споживчих витрат при одночасному зниженні частки нагромадження основного капіталу, що призводить до гальмування розширеного відтворення, погіршення передумов для розвитку ринку капіталу та зростання зайнятості, кредитних відносин, в т.ч. банківського кредитування;

- Висока частка в структурі ВВП тіньової економіки, що негативно впливає на банківську діяльність через посилення тиску з боку фіскальних органів, погіршення передумов для дотримання принципів взаємної довіри, відповідальності, чесності і прозорості, як наслідок – поза межами офіційного грошового обороту, за оцінками різних експертів, знаходиться від 80 до 100 млрд. дол.;

- Високий рівень монополізації та олігархізації економіки, що знижує конкурентоспроможність її на світовому ринку та ефективність ринкових механізмів на внутрішньому ринку, сприяє відтоку капіталу за кордон, стримує формування валютних та фінансових ресурсів в середині країни, посилює тиск необ'єктивних спекулятивних чинників на кон'юнктуру валютного та товарних ринків, що робить її слабо регульованою і прогнозованою;

- Хронічна і всезростаюча розбалансованість державних фінансів: державного бюджету, пенсійного та інших фондів соціального призначення, державних корпорацій, що спричинює посилення прямого та опосередкованого тиску на банківську систему з боку фіскальної влади та міжнародних кредиторів, подорожчання кредитних та валютних ресурсів, ускладнення доступу господарюючих суб'єктів до банківських кредитів, все глибшу фіскалізацію грошово-кредитної політики НБУ;

- Надмірне зростання валового зовнішнього боргу, обсяг якого в середині 2015 року становив 163,2% ВВП, внаслідок чого зовнішні запозичення перетворюються із інструменту розвитку в гальмо економічного зростання, дестабілізують валютний і товарні ринки;

В умовах такої структурної розбалансованості економіки НБУ став на шлях безумовного виконання вимог великих міжнародних кредиторів та монетизації фіскально-бюджетної політики уряду. Щоб вийти з такої залежності і бути конструктивним «гравцем» в економічному житті країни, НБУ потрібно стати провідним ініціатором і учасником розробки національної стратегії економічного розвитку, спрямованої на зміну структури економіки у відповідності з потребами українського народу, а також активним учасником її реалізації. Для цього потрібно розширити цільову спрямованість політики НБУ, включивши до неї крім суто монетарних проблем і проблеми реального сектору економіки, як це робили найбільш успішні країни, що розвивалися.

Сучасна законодавча база діяльності НБУ та банківської системи в цілому не в повній мірі відповідає новим вимогам, що постали перед ними в умовах системної кризи та глобальної фінансової нестабільності. В Конституції України (1996 р.) основною функцією НБУ визнано лише забезпечення стабільності грошової одиниці, натомість, згідно із Конституціями інших країн центральний банк несе відповідальність за економічне зростання, зайнятість населення, тощо. В законі «Про Національний банк України (1999, 2010 рр.) така обмеженість функціонального призначення НБУ була ще більше посилена, оскільки задача стабілізації гривні була підмінена стабілізацією цін, тобто зі сфери відповідальності НБУ виведено також завдання

курсвої стабілізації. Така трансформація законодавчої бази дала можливість НБУ оголосити перехід до режиму інфляційного таргетування та про запровадження режиму вільного плавання курсу гривні, не зважаючи на можливі негативні наслідки для економіки і соціальної сфери. В цьому аспекті слід розглядати проведені НБУ в 2014-2015 рр. «очищення» банківської системи, яке по суті звелась до скорочення на третину банків (біля 64), що переросло у системну банківську кризу та завдало великої шкоди заощадженням населення, фінансам господарюючих суб'єктів, та перш за все малому і середньому бізнесу, які зберігали грошові кошти в цих банках, що не були відшкодовані через механізм гарантування вкладів. Багато з цих підприємств змушені припинити свій бізнес. Держава втратила суспільну довіру.

Найбільш кардинальні заходи політики НБУ в період фінансово-економічної кризи були проведені без врахування реальної ситуації в економіці та соціальній сфері країни, а тому їх наслідки для суспільства виявилися співставними з результатами агресії РФ на сході країни. Перехід до режиму вільного плавання курсу гривні був проголошений у найбільш несприятливий момент, коли загострилися політичні ризики, дисбаланси у зовнішній торгівлі і на валютному ринку. Після вирівнювання платіжного балансу та стабілізації валютного курсу у діапазоні 12 – 13 грн/дол., після виборів у Парламент з листопада 2014 року почався новий виток помилкових дій монетарної політики НБУ. Експансія великих обсягів рефінансування овернайт через невелику кількість банків, призвела до посилення спекулятивних операцій, розвитку «чорних» валютних ринків та обвалу курсу гривні у лютому 2015 року до 30 грн./дол., а на «чорному» ринку до 40 грн./дол.. Поряд з активним рефінансуванням проводилися значні за обсягами мобілізаційні операції з депозитними сертифікатами НБУ, що знижувало мотивацію банків до кредитування клієнтів. Таке відволікання коштів відбувається на фоні грошового голоду у реальному секторі економіки та зниження обсягу грошової маси в обігу (динаміка монетарної бази і грошових агрегатів знаходяться у зоні від'ємних значень). Країна заплатила високу ціну за ці прорахунки монетарної і валютної політики НБУ: майже на половину втрата валютних резервів, параліч валютного та міжбанківського ринків, недопустимо великий відтік депозитів, величезні збитки господарюючих суб'єктів, держави та домогосподарств, поява нової могутньої інфляційної загрози, що не піддається регулятивному впливу з боку НБУ, подальше падіння довіри до банківської системи, посилення девальваційних та інфляційних очікувань. У вигравші від такого переходу до «вільного плавання» курсу виявилися, суб'єкти тіньового бізнесу, великі спекулянти, корупціонери та інші власники великих інвалютних ресурсів.

Про доцільність запровадження в Україні режиму інфляційного таргетування НБУ заявив ще в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2002 р., але застеріг про необхідність створення для цього відповідних умов. Судячи з того, що економіка

країни переживає затяжну кризу і системну структурну розбалансованість, такі передумови до цього часу не створені. Проте уже з 2009 р. НБУ розпочав стримувати зростання пропозиції грошей, виправдовуючи такі дії необхідністю поступового запровадження елементів режиму інфляційного таргетування. Уже в розпал кризи 2008-2009 рр. коли обсяг реального ВВП зменшився майже на 15%, НБУ знизив приріст грошової бази зі 131,6% в 2008р. до 104,4% в 2009р., в той час як центральні банки розвинутих країн, що переживали таку кризу, всіляко нарощували пропозицію грошей, щоб підвищити ліквідність національних економік і допомогти їм вийти з кризи. Економіка України не отримала такої підтримки з боку НБУ і була приречена на глибоку депресію, і ми втратили десятиріччя потенційного розвитку. Більше того, НБУ у своїх планах передбачає повне запровадження режиму інфляційного таргетування уже з 2016 р., що може призвести до широкомасштабної платіжної кризи, поглиблення економічної рецесії, соціальних і політичних катаклізмів [2, 3]. В кінцевому рахунку буде дискредитована сама ідея режиму інфляційного таргетування і остаточно підірвана довіра до Національного банку і його монетарної політики.

ВИСНОВКИ

Отже, головним завданням НБУ, є сприяння економічному зростанню та розвитку фінансового ринку всіма доступними йому методами та інституційними інструментами. Забезпечення економічного розвитку повинно розглядатись як одна із пріоритетних стратегічних цілей монетарної політики НБУ. Відповідні зміни потрібно підготувати і внести в Конституцію України та в закон «Про Національний банк України»;

При розробці та реалізації стратегії монетарної політики НБУ перенести завдання запровадження режиму інфляційного таргетування та режиму вільного плавання курсу за межі середньострокової перспективи, поки не будуть створені надійні передумови для ефективного функціонування цих режимів, а саме: подолання макроекономічних дисбалансів, оздоровлення державних фінансів та банківської системи, формування фондового ринку, демонополізації економіки, відновлення довіри до банків, зниження інфляції до однозначної величини, істотного здешевлення кредитних ресурсів та мінімізації волатильності ринкового курсу гривні.

Список використаних джерел

1. Про стан проведення грошово-кредитної політики у січні-березні 2015 року та її вплив на стан соціально-економічного розвитку України. Рада НБУ. Рішення Ради від 23.04.2015р № 5. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=17039215>
2. Постанова Правління Національного банку України від 18 серпня 2015 року № 541 "Про Основні засади грошово-кредитної політики на 2016-2020 роки" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985217>
3. Стратегія монетарної політики на 2016–2020 роки. Пропозиції Правління НБУ до Основних засад грошово-кредитної політики. Презентація [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20985218> (дата звернення – 27.08.2015).